

טבת התשע"ח

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

הנאמנות הכפולה של העם היהודי בגלות

לפרשות ויחי (על פי שיעור של הרב יאיר קהאן)

שהיה ישן, הכחיש את תפקידו של יוסף בהצלת מצרים, ואולי אף חשד בנאמנותו של יוסף ושל משפחתו. לאור הבנה זאת, עלינו לנסות להבין, מה היו הגורמים שהביאו למציאות הזאת. מה גרם למלך מצרים לשכוח את כל אשר עשה יוסף למענו ולמען מצרים? מה הביא אותו להסתכל על בני ישראל כאיום לביטחון הלאומי של מצרים?

חז"ל במדרש דנו בשאלה זו מנקודת מבט דתית.

3. שמות רבה א', ח':

"כשמת יוסף הפרו ברית מילה, אמרו נהיה כמצרים... וכיון שעשו כן הפך הקדוש ברוך הוא האהבה שהיו המצריים אוהבין אותן לשנאה"
לפי דברי המדרש, אפשר להסתכל על העמדה העוינת של המצרים בכלל ושל מלך מצרים בפרט, כעונש. במקביל, ניתן לראות זאת כהתערבות א-לוקית לסכל את מידת ההתבוללות של בני ישראל.
כמו כן, מנקודת המבט של כנסת ישראל וייעודה ההיסטורי, אפשר להסביר שמאת ה' הייתה זאת. הגיעה העת למימוש נבואת אברהם "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם" (בראשית ט"ו, י"ג). בני ישראל כבר היו בארץ לא להם, ועכשיו הגיע שלב השיעבוד. על כן, קם מלך חדש על מצרים שעשה את עצמו כלא יודע את יוסף.

אולם, אם נדון בסיפור מנקודת מבט אנושית, עדיין נדרש להסביר את עמדת המלך החדש? וכמובן, שאלה זו מטרידה עוד יותר, לדעה הסבורה שמדובר באותו מלך. מהם הדברים שהשפיעו על המלך, שכל כך התפלא מהחכמה והתבונה של יוסף עד שהפקיד אותו על כל ארץ מצרים, לשנות את יחסו אליו מן הקצה אל הקצה?

אשר לא ידע את יוסף

חז"ל קבעו ש"שבעים פנים לתורה" (במדבר רבה י"ג, ט"ז, זוהר בראשית מז: ועוד), דהיינו שהתורה מתפרשת בדרכים רבות. מכאן נובע, שיש ללמוד את התורה על רבדיה השונים.

בבואנו לדון בסיפורו של יוסף, עלינו להיות מודעים לכך שמדובר בסיפור דתי שהוא גם סיפור אנושי. מצד אחד, הסיפור משפיע על ההיסטוריה של עם ישראל ועל הגשמת ייעודו העתידי. מאידך, מדובר בסיפור על אנשים פרטיים. במילים אחרות זהו סיפור המכיל בתוכו, לצד מסרים א-לוקיים, גם לקחים אנושיים-מוסריים.

בתחילת ספר שמות נאמר,

1. שמות א', ח':

"ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף..."
גדולי אמוראי בבל, רב ושמואל, נחלקו בפירוש המילה "חדש" בהקשר זה:

2. עירובין נג ע"א:

"רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזירותיו. מאן דאמר חדש ממש דכתיב 'חדש', ומאן דאמר שנתחדשו גזירותיו מדלא כתיב וימת וימלוך"
הגמרא ממשיכה ודנה בהמשך הפסוק, "אשר לא ידע את יוסף". לדעה שנתחדשו גזירותיו יש לשאול, הרי היה מלך ישן וממילא כבר ידע את יוסף! על כך משיבה הגמרא (שם):

"מאי אשר לא ידע את יוסף דהוה דמי כמאן דלא ידע ליה ליוסף כלל"

לכאורה, גם לדעת מי שאומר שמלך חדש היה יש מקום לשאול את שאלת הגמרא. הייתכן שבאמת אותו מלך חדש לא שמע אודות יוסף, המשנה למלך שהציל כל ארץ מצרים מרעב?! לכן מסתבר, שהפתרון שהציעו חז"ל, לפיו המלך אכן הכיר את יוסף אך עשה את עצמו כאילו לא ידע, נכון לדברי הכל. אותו מלך, בין שהיה חדש ובין

וּקְבַרְתִּי בְקִבְרָתְךָ; וַיֹּאמֶר, אֲנֹכִי אֶעֱשֶׂה
כְּדָבְרְךָ. לֹא וַיֹּאמֶר, הַשְּׂבֻעָה לִי-וַיִּשְׂבַּע, לוֹ; וַיִּשְׁתַּחֲוֶה
יִשְׂרָאֵל, עַל-רֹאשׁ הַמָּטָה .

לכאורה, מדובר בבקשה צנועה ופשוטה שלא יהיה ליוסף שום קושי להסכים לקיימה. בכל זאת, יעקב דורש מיוסף שבועה, (בראשית מ"ז, כ"ט):

"שִׁים נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכֵי..."

יוסף אמנם מסכים, אבל לא נשבע. בשלב זה, יעקב חוזר ודורש שבועה. בראשית מ"ז ל"א:

"וַיֹּאמֶר הַשְּׂבֻעָה לִי..."

פה יש לשאול, כמובן, מדוע יוסף נמנע מלהישבע בתחילה. במקביל עולה התמיהה, מדוע יעקב לא האמין ליוסף. מדוע הוא התעקש דווקא על השבועה? הייתה שיעקב חשש שיוסף לא יעמוד בדיבורו?!

רש"י התייחס לקושי זה בפירושו על דברי פרעה, "עלה וקבור את אביך כאשר השביעך" (שם נ', ו'), וכך כתב.

8. רש"י בראשית נ', ו':

"ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך"

לפי רש"י, אילולי נשבע יוסף לא היה פרעה מניח לו לקבור את אביו במערת המכפלה. אולם, דברי רש"י עצמם צריכים ביאור. מדוע היה פרעה מתנגד לצוואת יעקב ובקשתו הצנועה, להיקבר בקבר אבותיו?

כדי להסביר נקודה זו, מביא הרב יהודה ראק סיפור ששמע ממורו ורבו הרב יוסף סולובייצ'יק זצ"ל, ששמע אותו מאחד הקרובים לברון רוטשילד, הנדיב הידוע. רוטשילד נפטר בתרנ"ה ונקבר בפריז, ובשנת תרצ"ה החליטה משפחתו להעלות את עצמותיו ואת עצמות אשתו ולקברם ברמת הנדיב בזכרון יעקב. כאשר הגנרל שארל דה גול שמע על התכנית, הוא התקשר לבנו הצעיר של רוטשילד, ואמר לו ברוח דברים אלו.

9. סיפור שספר הרב יוסף דוב סולובייצ'יק זצ"ל, ששמע אותו מאחד הקרובים לברון רוטשילד, הנדיב הידוע:

"תמיד התייחסתי לבני משפחת רוטשילד כצרפתיים נאמנים, השונים רק בדתם. אבל הבה נשאל; מיהו צרפתי נאמן? אחד שגדל בצרפת, חונך בבתי ספר צרפתיים, ששפת האם שלו היא צרפתית, שמוכן למות לשם הגנת צרפת ואחד שכאשר הוא מת הוא נטמן באדמת צרפת. אני לא יכול להעלות על דעתי צרפתי טוב שנטמן במקום אחר. אני הכרתי את הברון וסמכתי עליו ללא גבול. תמיד הגנתי עליו מאלו שהטילו דופי בנאמנותו לצרפת. עכשיו מתברר שהייתה מידה מסוימת של אמת בהאשמות הללו"

לכאורה, אנו מזהים תופעה דומה ביחס לפרעה ויוסף. פרעה שחרר עבד עברי מבית הסוהר ומינה אותו למשנה

ראינו בפרשת ויגש, שההערכה של פרעה כלפי יוסף הייתה כל כך גדולה עד שהזמין את משפחת יוסף לבירת מצרים.

ההערכה באה לידי ביטוי גם בלווייה המלכותית לה זכתה יעקב, כאשר נפטר:

4. בראשית נ', ז'-י"א:

"ויעלו אתו כל עבדי פרעה זקני ביתו וכל זקני ארץ מצרים... ויעל עמו גם רכב גם פרשים ויהי המחנה כבוד מאד. ויבואו עד גורן האטד אשר בעבר הירדן ויספדו שם מספד גדול וכבד מאוד ויעש לאביו אבל שבעת ימים. וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגורן האטד ויאמרו אבל כבוד זה למצרים על כן קרא שמה אבל מצרים אשר בעבר הירדן"

התורה לא מספרת על מאורע כלשהו שהתרחש, מאז אותם ימים של הערכה וכבוד, שיכול להסביר את המפנה הדרמטי של פרעה ביחס ליוסף ומשפחתו. (כאמור לעיל, שאלות אלו פחות מטרידות אם מדובר על מלך חדש, אם כי עדיין יש מקום להתחבט בהן).

מלבד השינוי ביחסו של פרעה ליוסף ומשפחתו, יש לדון גם במפנה שחל על המוני העם ביחס ליוסף. בשבע שנות הרעב הם ראו את יוסף כמי שהציל את מצרים, כפי שהם אומרים לו.

5. בראשית מ"ז, כ"ה:

"וַיֹּאמְרוּ הַחַיִּיתָנוּ"

בהתאם לכך, כאשר מת יעקב,

6. בראשית נ', ג':

"וַיִּבְכוּ אוֹתוֹ מִצְרַיִם שְׁבַע יָמִים"

משמע, שהמצרים עצמם התאבלו על מותו של אבי יוסף. ואם כך נשאלת השאלה: בעזרת אלו חוקי התנהגות אנושיים נוכל להסביר את מה שנראה כבגידה ביוסף שהציל את מצרים? איזו דינמיקה חברתית גרמה להפיכת בית יעקב מיקירי הצבור לאויבי העם?

שאלות אלו לא מגיעות רק ממקום של סקרנות היסטורית, אלא נובעות גם מתוך תקווה שנוכל לגלות דרכם מסרים תורניים, על ידי התעמקות ברובד של הסיפור המקראי האנושי.

לפני שננסה לענות על שאלות אלו, נתבונן בתחילת הפרשה.

קבור את אביך כאשר השביעך

פרשתנו פותחת בבקשת יעקב להיקבר בארץ ישראל.

7. בראשית מ"ז כ"ט-ל"א:

כֹּט וַיִּקְרְבוּ יְמֵי-יִשְׂרָאֵל, לְמוֹת, וַיִּקְרָא לְבָנָו לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ אִם-נָא מְצָאתִי חַן בְּעֵינֶיךָ, שִׁים-נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי; וְעֲשֵׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וָאֱמֶת, אֶל-נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם. לֹא-וְשָׁכַבְתִּי, עִם-אֲבֹתִי, וַיִּשְׁאַתְנֵי מִמִּצְרָיִם,

שלמשפחת פרעה תהיה אוזן קשבת יותר וגם יותר השפעה על פרעה, בתחום זה. אולם, ייתכן ויש לכך סיבה נוספת. כפי שראינו שבוע שעבר, חכמי החצר של פרעה לא התלהבו ממינויו של יוסף למשנה למלך. הבחירה בנער-עבד-עברי-אסיר על פניהם העליבה אותם. אין זה רחוק לטעון שקינאו בו, וגם אין זה רחוק לשער שראו במתח במערכת היחסים של פרעה ויוסף הזדמנות להתנקם ביוסף. לאור זאת ניתן להציע שפרשת קבורת יעקב, אינה גורמת לחשדות חדשות המתעוררות מכאן ולהבא. אלא מביאה להתעוררות מחדש של מתחים ישנים, ושינוי בשיפוט ביחס לאירועי העבר.

גורן האטד

כזכור הוראותיו של יעקב היו לקבור אותו במערת המכפלה. אולם מה שקורה בפועל הוא כדלהלן.

11. בראשית נ' א'-י"ג:

א וַיִּפֹּל יוֹסֵף, עַל-פְּנֵי אָבִיו; וַיִּבֶד עָלָיו, וַיִּשֶׁק-לוֹ. ב. וַיֹּצֵא יוֹסֵף אֶת-עֵבְדָיו אֶת-הָרֹפְאִים, לְחַנֹּט אֶת-אָבִיו; וַיַּחְנְטוּ הָרֹפְאִים, אֶת-יִשְׂרָאֵל. ג. וַיִּמְלְאוּ-לוֹ אַרְבָּעִים יוֹם, כִּי כֹן יִמְלְאוּ יְמֵי הַחַנְטִים; וַיִּכְבְּוּ אֹתוֹ מִצְרַיִם, שְׁבַע יָמִים. ד. וַיַּעֲבְרוּ, יְמֵי בְכִיתוֹ, וַיִּדְבַּר יוֹסֵף, אֶל-בֵּית פְּרֹעֶה לֵאמֹר: אִם-נָא מֵצְאֵתִי חַו, בְּעֵינֵיכֶם--דַּבְּרוּ-נָא, בְּאָזְנֵי פְרֹעֶה לֵאמֹר. ה. אָבִי הִשְׁבִּיעַנִי לֵאמֹר, הִנֵּה אֲנֹכִי מֵת--בְּקִבְרֵי אֲשֶׁר כְּרִיתִי לִי בְּאֶרֶץ כְּנָעַן, שָׁמָּה תִקְבְּרֵנִי; וְעַתָּה, אֲעֹלֶה-נָא וְאֶקְבְּרָה אֶת-אָבִי--וְאֶשׁוּבָה. ו. וַיֹּאמֶר, פְּרֹעֶה: עֲלֶה וְקַבֵּר אֶת-אָבִיךָ, כְּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעַךָ. ז. וַיַּעַל יוֹסֵף, לְקַבֵּר אֶת-אָבִיו; וַיַּעַל אֹתוֹ כָּל-עֵבְדֵי פְרֹעֶה, זְקֵנֵי בֵיתוֹ, וְכָל, זְקֵנֵי אֶרֶץ-מִצְרַיִם. ח. וְכָל בֵּית יוֹסֵף, וְאֶחָיו וְבֵית אָבִיו: רַק, טַפָּם וְצִאֲנָם וּבְקָרָם--עָזְבוּ, בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן. ט. וַיַּעַל עִמּוֹ, גַּם-רַכְבּ גַּם-פָּרָשִׁים; וַיְהִי הַמַּחְנֶה, כְּבַד מְאֹד. י. וַיָּבֵאוּ עַד-גֶּרֶן הָאֶטֶד, אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן, וַיִּסְפְּדוּ-שָׁם, מִסְפַּד גָּדוֹל וְכַבֵּד מְאֹד; וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֲבָל, שִׁבְעַת יָמִים. יא. וַיֵּרָא יוֹשֵׁב הָאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי אֶת-הָאֲבָל, בְּגֶרֶן הָאֶטֶד, וַיֹּאמְרוּ, אֲבָל-כְּבֹד זֶה לְמִצְרַיִם; עַל-כֵּן קָרָא שְׁמָה, אֲבָל מִצְרַיִם, אֲשֶׁר, בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן. יב. וַיַּעַשׂוּ בְנָיו, לוֹ--כֵּן, כְּאֲשֶׁר צִוָּם. יג. וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בְּנָיו, אֶרְצָה כְּנָעַן, וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ, בְּמַעְרַת שְׂדֵה הַמְּכַפְלָה: אֲשֶׁר קָנָה אֲבִרְהָם אֶת-הַשְּׂדֵה לְאַחֲזַת-קֶבֶר, מֵאֵת עֶפְרָן הַחֲתָי--עַל-פְּנֵי מִמְרָא.

כלומר השלבים הם:

1. הרופאים חונטים את יעקב במצוות יוסף (נ', ב').
2. מצרים מבכים את יעקב במשך שבעים יום, כולל ארבעים ימי החניטה, "כִּי כֹן יִמְלְאוּ יְמֵי הַחַנְטִים" (ג').

למלך, שינה את שמו לצפנת פענח וחיתן אותו עם מצריה, וראה אותו כמצרי לכל דבר. פרעה סמך על צפנת פענח ללא גבול ונתן בו אמון מלא שיפעל לטובת המלוכה ולטובת מצרים.

כאשר נודע לו שאחי יוסף הגיעו למצרים, פרעה הזמין את כל בית אביו להצטרף לאומה המצרית. יתרה מזו, פרעה אף ביקש להזמין את בית יעקב לבוא אליו לעיר הבירה. כפי שראינו בשבוע שעבר, רק בעקבות התערבותו של יוסף הסכים פרעה להושיבם בארץ גושן, תוך כדי הצעה למנות אנשי חיל ביניהם לשרי מקנה. כאשר מת, זכה יעקב לכבוד מלכותי. חנטו אותו, כנהוג רק לבני משפחת המלוכה, וגם ציינו שבעים יום של אבל לאומי לכבודו.

בהקשר זה, הבקשה להוציא את יעקב ממצרים על מנת לקבורו בארץ כנען, מהווה סטירת לחי מהדהדת מבחינה לאומית. הייתכן שכל מצרים יתאבלו שבעים יום עבור עברי זקן!! הרי המצריים לא יכלו אפילו לאכול לחם במחיצת העברים!

בעקבות זאת, יוסף מוצא את עצמו במצב מביך, כפי שניתן להבחין מההתפתלויות שלו בבקשו לקבור את אביו במערת המכפלה. אין הוא מעז לבקש זאת מפרעה באופן ישיר, אלא מעביר את בקשת אביו בצורה עקיפה דרך בית פרעה.

10. בראשית נ', ד':

"וידבר יוסף אל בית פרעה לאמר אם נא מצאתי חן בעיניכם דברו נא באזני פרעה לאמר. אבי השביעני לאמר הנה אנכי מת בקברי אשר כריתי לי בארץ כנען שמה תקברני ועתה אעלה נא ואקברה את אבי ואשובה" במקום האמירה ה"פוגענית" של יעקב, "אל נא תקברני במצרים" (שם מ"ז, כ"ט), יוסף מתקן את הדברים לנוסח דיפלומטי. בפי יוסף, אמירתו של יעקב נשמעת מתונה יותר, "בקברי אשר כריתי לי בארץ כנען שמה תקברני".

כאמור, פרעה הסכים. אבל, לפי רש"י הסיבה שהסכים לכך הייתה רק בגלל השבועה. כגודל האמון כן גודל הרגשת הבגידה, כאשר מתברר שיוסף הוא רק צפנת פענח כלפי חוץ. בפנים, הוא נשאר יוסף העברי. לפתע יש מקום לחשוד ביוסף ובמשפחתו, האם הם באמת נתינים נאמנים של פרעה ואזרחים נאמנים של מצרים, או שמא נשארו עברים ונאמנים יותר לשורשם העברי?

יש לשים לב לעובדה, שיוסף העביר את הבקשה לקבור את יעקב במערת המכפלה דווקא דרך בית פרעה, ולא דרך עבדי פרעה. לכאורה, הסיבה לכך היא שמדובר בבקשה בעלת אופי משפחתי רגיש, ויוסף העריך

שולח את החצר המצרית למסע הלוויה, ואי אפשר שלא לתאר את המתרחש כלוויה ממלכתית. הצופים במחזה אומרים **"אבל כָּבֵד זֶה לְמִצְרַיִם"** המקום שבו התרחשה האשכבה המצרית מקבל שם שמנציח לעד את האבל הלאומי המצרי. המצרים למעשה מאמצים את יעקב והופכים אותו לגיבור לאומי של מצרים. בני יעקב מחכים בסבלנות – או שמא יש לומר, בחוסר אונים – לסיום הטקסים המצריים. מסיבות שאינן ברורות, לאחר הטקס בגורן האטד, האופי המצרי של מסע הלוויה נעלם. כעת הוראותיו של יעקב הן בחשיבות העליונה, ובניו פועלים בדיוק כאשר הוא ציווה, וקוברים אותו בקבר אבותיו – כלומר, מחזירים אותו לחיק המורשת היהודית ומצילים אותו, כביכול, מחיבוק הדוב המצרי.

ראוי לציין כי יוסף מסביר לפרעה כי הוא מחויב בשבועה לקבור את יעקב בקבר שיעקב כרה לעצמו בארץ כנען (פסוק ה'), אך אינו מזכיר כלל את העובדה שזהו קבר אבותיו של יעקב. כשיעקב נקבר שם, הפסוק מדגיש (פעם נוספת) שהמקום נקנה בידי אברהם כדי לשמש כאחוזה קבר – לא רק קברו של יעקב, אלא בית הקברות המשפחתי-לאומי.

אברהם קנה את חלקת השדה מאת עפרון החתי, כלומר במידה מסוימת, הייתה זו כבר אדמת הלאום היהודי. המקום כבר הפך, כפי שהדגיש יעקב בעת שציווה את בניו, לטריטוריה לאומית-היסטורית, כיוון שנקנה בכסף וכיוון שדורות של משפחת אברהם כבר נקברו שם.

רק טפס וצאנם ובקרים עזבו בארץ גושן

ומדגיש הרב יאיר קהאן, שכבר בשעת הלוויה של יעקב, אפשר לשמוע את צלילי הגלות. כאשר בית ישראל הלכו לארץ כנען לקבור את יעקב, נאמר,

12. **בראשית נ', ח':**

"רק טפס וצאנם ובקרים עזבו בארץ גושן"

פסוק זה תמוה. האם הייתה מחשבה שיקחו את הצאן והבקר? וכי דרכו של עולם להביא צאן ובקר ללוות את המת?!

לכן מסביר הרב יאיר קהאן, נראה שפסוק זה מתבהר לאור פסוקים המופיעים בוויכוח בין פרעה למשה בנוגע למצטרפים להליכת שלושת הימים במדבר לזבוח לה'. בתגובה לשאלת פרעה "מי ומי ההולכים (שמות י', ח'), עונה משה,

13. **שמות י', ט':**

"בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו נלך כי חג ה' לנו"

3. **"וַיַּעֲבְרוּ יָמֵי בְּכֵיתוֹ"**, ויוסף מבקש רשות מפרעה לקחת את יעקב לכנען (ד').
4. יוסף עולה לקבור את אביו בכנען, מלווה בזקני ארץ מצרים (ז') ובית אביו (פסוק ח').
5. במקום המכונה גורן האטד, שנמצא "בעבר הירדן", יוסף עורך טקס אבל לאביו שמושך את תשומת ליבם של הכנענים, המכנים בעקבות זאת את המקום **"אבל מצרים"** (י-י"א).
6. יעקב מובא למערת המכפלה בידי בניו, **"כִּפְאֶשֶׁר צָנָם"** (י"ב-י"ג)

מסביר הרב עזרא ביק, שנראה שמתוארים כאן שני פולחני אבל מקבילים, הנערכים אחד בידי מצרים והשני בידי בית יעקב. תחילה, גופו של יעקב נחנט כמנהג המצרים, לפי הפולחן המצרי. חניטה במצרים לא נועדה רק לשימור, באופן מעשי, אלא היוותה בעיקר פולחן דתי שמטרתו להבטיח את קיומו של הנפטר בעולם התחתון. זה רמוז בביטוי בעל הצליל הפולחני **"כִּי בְּן מְלָאוֹ יָמֵי הַחַנְטִים"** (ג'). ארבעים הימים הם מדרישות הטקס. הגופה מובלת אז לכנען בידי יוסף, המלווה בעבדי פרעה וזקני ביתו (ורק באופן משני משפחתו). לבסוף, טקס גדול נערך, והתושבים המקומיים מזהים אותו כאבל של מצרים.

בנקודה זו מציינת התורה.

בראשית נ' י"ב:

"וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי לֹוֹ כֶּן כַּאֲשֶׁר צָוָם"

הניסוח אופייני להקדמה, שמקדימה את תיאור המעשים עצמם. ואכן, הפסוק הבא מציין, **"וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בְּנֵי אֶרְצָה כְּנַעַן וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּמַעְרַת שְׂדֵה הַמְּכַפְלָה..."**

כלומר, התורה מבחינה באופן ברור בין מה שקרה מאז מותו של יעקב ועד לנקודה זו, ואינו כלול ב **"כַּאֲשֶׁר צָוָם"**, ובין מה שקורה לאחר מכן. בני יעקב לא היו מעורבים בחניטה, בשבעים ימי האבל, או באבל בגורן האטד. טקס שונה מתחיל בנקודה זו, טקס שמתנהל לפי הוראותיו של יעקב. במילים אחרות, הטקס היהודי מתחיל כאשר נגמר הטקס המצרי.

ומסביר הרב עזרא ביק, שחבוייה בתיאור נימה של קונפליקט. המצרים נראים כמי שמנכסים לעצמם את יעקב. זה ברור מהדרך שבה נאלץ יוסף לבקש רשות מפרעה לקבור את אביו בארץ כנען. יש כאן הנחה נסתרת שיעקב אמור להיקבר במצרים. פרעה מסכים, אך רק בגלל השבועה: **"וַיֹּאמֶר פְּרַעֲהוּ עֲלֶיהָ וַיִּקְבֹּר אֶת אֲבִיךָ כַּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעַךָ"** (נ', ו'), ורש"י במקום כפי שהסברנו לעיל). וגם כך, על אף שהקבורה עצמה לא תהיה במצרים, פרעה

ספר בראשית מסתיים כאשר יוסף בעצמו משביע את אחיו שיעלו את עצמותיו ממצרים.

19. בראשית נ', כ"ה:

"וישב יוסף את בני ישראל לאמר פקוד פקוד א-להים אתכם והעלותם את עצמותי מזה"

יוסף, הלוא הוא צפנת פענח, אינו מעיז לבקש מפרעה להיקבר בארץ כנען. אין לו אלא לבקש מאחיו, שבבוא עת הגאולה, הם יזכרו אותו ויעלו את עצמותיו לארץ האבות. כלומר, ריח חזק של תחילת השיעבוד נודף מסיום הספר.

בראשית נ', כ"ה:

"וימת יוסף בן מאה ועשר שנים... ויישם בארון במצרים"

שאלנו בתחילת השיעור, מה גרם למפנה שבעקבותיו העם המצרי קיבל ללא עוררין את החשד שבני ישראל יבגדו במצרים בשעת מלחמה?

בתורה אין הסבר מפורש לכך, אך נראה שניתן למצוא רמז לכך בין השיטין. התורה מדגישה את ההבדל בין התמיכה בבית אביו בשנות הרעב, לבין הדרך בו לכלל את מצרים.

בתחילת הפרשה כתוב,

20. בראשית מ"ז, י"ב-י"ג:

"ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו לחם לפי הטף. ולחם אין בכל הארץ כי כבד הרעב מאוד ותלה

ארץ מצרים וארץ כנען מפני הרעב"

ואילו בסוף הפרשה נאמר,

21. שם, כ"א-כ"ז:

"ואת העם העביר אותו לערים מקצה גבול מצרים ועד קצהו... וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גושן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאוד"

כאמור, המצרים העריכו את פעלו של יוסף למענם בהתחלה. מאידך, הטיפול המועדף למשפחתו יכול לגרום לתרעומת. על כן, לדעת הרב יאיר קהאן, כל עוד ראו את ההעדפה הזו כחלק מיתרונות האצולה המצרית, דבר זה היה מקובל. אולם, מה עלה בראשם ברגע שהתגלתה זהותו האמתית של יוסף ומשפחתו? מה חשבו כאשר התברר להם שבו בעת שיוסף העברי לקח את כל רכושם ושיעבדם עבור אוכל, הוא כלכל את כל משפחתו לחם לפי הטף? מה חשבו כאשר התברר להם, שבו בעת שהעביר את האוכלוסיה מקצה גבול מצרים עד קצהו, משפחתו של יוסף העברי קיבלה אחוזה בטוב ארץ מצרים?

לאור כל הפערים הללו בין היחס של יוסף למצריים ובין היחס של יוסף למשפחתו, לא היה קשה למלך החדש לשכנע את המוני מצרים שיוסף לא פעל מתוך נאמנות

פרעה מסרב לתת לטף ללכת ואומר,

14. שמות י', י"ז-י"א:

"ויאמר אלהים יהי כן ה' עמכם כאשר שלח אתכם ואת טפכם... לא כן לכו נא הגברים ועבדו את ה' כי אותה אתם מבקשים..."

אחר כך, פרעה נכנע למשה ומסכים לטף אך דורש שהצאן והבקר יישארו במצרים.

15. שמות י', כ"ד:

"ויקרא פרעה אל משה ויאמר לכו עבדו את ה' רק צאנכם ובקרכם יצג גם טפכם ילך עמכם"

משה אינו מוכן לכך, ועונה,

16. שמות י', כ"ה-כ"ו:

"גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות ועשינו לה' א-להינו. וגם מקננו ילך עמנו לא תשאיר פרסה..."

אחרי מכת בכורות, פרעה נאלץ לוותר גם לדרישה זו.

17. שמות י"ב, ל"ב:

"גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו וברכתם גם אותי"

מדוע פרעה התעקש שלא יקחו את ילדיהם, את צאנם ואת בקרם? מסתבר, שפרעה רצה ערבון כדי להבטיח שבני ישראל יחזרו למצרים לאחר שיזבחו לה' במדבר. לכתחילה, כמובן, העדיף שהילדים יישארו כערובה לחזרתם. אולם בדיעבד, היה פרעה מוכן להסתפק בערבון כספי, בצאן ובבקר. לבסוף, פרעה היה צריך לשלוח את בני ישראל בלי שום ערבון.

לאור קריאה זו, ניתן לפרש גם את הנאמר אצלנו. ברור שאין שום סיבה לקחת צאן ובקר למסע לווייה, ואף הטף לא כל כך שייך. אולם, ההקבלה והקשר הלשוני לוויכוח בין משה לפרעה, באים לרמוז שהמצרים אסרו על בני יעקב להוציא את טפם, צאנם ובקרם כאשר יצאו ללוויית אביהם. בפסוק הזה יש, אם כן, ביטוי לחשד בבני יעקב ולחשש שמא ינצלו את קבורת יעקב על מנת לברוח לארץ כנען אחרי שניצלו את המצריים בשנות הרעב.

בהקשר זה, מדגשי הרב יאיר קהאן את דברי יוסף.

18. בראשית נ', ד':

"ועתה אעלה נא ואקברה את אבי ואשובה"

הוספת המילה "ואשובה" נראית מיותרת במבט ראשון. אך לפי מה שביארנו, היא רבת משמעות. יוסף חש צורך להבטיח לפרעה שכוונתו היא לחזור למצרים אחרי הקבורה.

מסתבר, אם כן, שבתקופת יציאת מצרים פרעה התבסס על התקדים שנקבע בימי יוסף כאשר טפם צאנם ובקרם נשארו בארץ גושן על מנת להיות בטוחים שלא יברחו.

למצרים, כי אם בצורה בוגדנית על מנת שהוא ומשפחתו ישתלטו על מצרים, ולכן כדי לשמור על שלטון מצרי, מן הראוי להפוך את בני ישראל לעבדים. יש להוסיף, שיוסף הוא שהפך את העבדות למוסד המוני במצרים. נדמה שאין כאן אירוניה גרידא, כי אם ביקורת מרומזת על יוסף על שניצל את שנות הרעב כדי לשעבד את המצריים לפרעה. בסופו של דבר, תכניתו הכלכלית של יוסף היא שזרעה את גרעיני העבדות של ישראל במצרים.

במעשה זה של האבות יש, לדעת הרב יאיר קהאן, סימן לאותם הבנים שבמשך הדורות הצליחו להשתלב בעמדות כוח בגלות. בניס אלו מוצאים את עצמם נקרעים בין חובותיהם למסורת הישראלית לבין הצורך לפעול בנאמנות כלפי שלטון זר. האם יהודים אלו, גם כשהם עושים כמעט הכל בעד השלטון, מצליחים להתקבל כאזרחים מן המניין? או שמא, על אף כל מאמציהם, בסופו של דבר מטילים דופי בנאמנותם ומאשימים אותם, יחד עם שאר היהודים, כזרים שאי אפשר לסמוך עליהם בשעת משבר. כטענת המלך החדש.

22. שמות א', י':

"והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ"